

Demografická situace před vyhnáním ze Španělska a Portugalska a nárys následujícího vývoje v raném novověku

Velká vyhnání středověku:

- 1290 – vyhnání Židů z Anglie
- 1394 – vyhnání Židů z Francie

Hlavní místa osídlení v pozdním středověku (14.–15. století):

- Itálie
- Španělsko
- Provence
- Střední Evropa
- Německo

1348–49 Přelomová událost: masakry spojené s morovou epidemií v Německu. Zničení řady obcí (Erfurt), ale také obnovení (Augsburg, Norimberk, Ulm, Mohuč, Worms).

1391 Kulminace napětí ve Španělsku – masakry v Toledu, Burgosu, Seville nebo Valencii – tlak na konverze. Do roku 1415 se odhaduje až 100 tisíc konverzí (Jonathan Israel, s. 5).

1421 Masakr Židů ve Vídni, kde se následně židovská přítomnost zase obnovila, ale následuje série vyhnání, která začala měnit demografickou mapu židovské Střední a východní Evropy:

1421 – Linec

1424 – Kolín

1439 – Augsburg

1442 a 1450 Bavorsko

1454 – královská města na Moravě

Situace naopak zůstala stabilní v Itálii, kam se začali přesouvat Židé z Německa – počátek přítomnosti německých Aškenázů v severoitalských obcích (vs. loazim, levantinim, sefardim).

1492 Vyhnání Židů ze Španělska (počet nejistý, snad až 200 tisíc osob). Mnozí se přesunuli do Portugalska.

1497 Vyhnání Židů z Portugalska; předpokládá se, že sem ze Španělska odešlo mezi 70-150 tisíci Židů, čísla nejistá. Mnozí přijali křest.

Došlo k dalším menším vyhnáním, která vlnu migrantů tlačila dále na východ a do severní Afriky:

1492 – Sicílie a Sardínie

1498 – Provence

pokračuje zhoršování podmínek v Německu

Vlna antijudaismu zasahuje od sklonku 15. století také Itálii, jež však byla příliš rozdrobená, než aby se mohlo dojít k celkovému vyhnání. Lokální vyhánění v Itálii a celkové vzednutí antijudaismu, stejně jako specifické místo italských Židů v místní ekonomice (typicky lokální

– malé počty na mnoha místech) – patrně zabránilo tomu, aby Itálie absorbovala podstatněji počet vyhnanců z Iberského poloostrova.

1491 – zničení synagogy a rabování v Ravenně

1485 – vyhnání z Perugie

1486 – vyhnání z Vicenzy

1488 – vyhnání z Parmy

1498 – vyhnání z Milána a Luccy

po 1494 – pád rodu Medici, vyhnání z Florencie a Toskánska

po 1510 – Ferdinand vyhání Francouze z Neapole a vyhání Židy z území Itálie na jih od Říma

Od 90. let 15. století dochází k vlně vyhnání z německých zemí (Meklenbursko, Pomoří, Halle, Magdeburg, Dolní Rakousy, Štýrsko, Korutany, Wuertemberg a Salzburg), také ze svobodných císařských měst Norimberku a Ulmu.

1519 – Regensburg: vyhnání Židů, které zanechalo silnou stopu v kolektivní paměti.

V některých případech se Židům podařilo do původních obcí vrátit, někdy alespoň do menších měst poblíž původních větších sídel – tak v Kolíně a Mohuči.

K dalším vyhnáním z Německa došlo v důsledku reformace – dobře popsán je případ vyhnání ze Saska, k němuž mělo dojít na popud Luthera roku 1536 (Jonathan Israel, s. 9). Židovský politik a rabín Josl z Rosheimu se snažil vyhnání zabránit a nabízel i veřejnou disputaci s Lutherem. K vyhnání nakonec došlo roku 1437. K dalším vyhnáním došlo ve 40. letech 15. století z Durynska (Zwickau, Muehlhausen).

Z tohoto stručného výčtu je zřejmé, že hlavní vektor migračního trendu směřoval od západu na východ. Židé z německých zemí mířili do střední a postupně také do východní Evropy a do severní Itálie.

Vyhnanci z Iberského poloostrova mířili do Osmanské říše, jednotlivě pak také do severní Itálie a (ještě méně) do střední a východní Evropy.

Hlavní centra během 16. století:

- středovýchodní Evropa (Frankfurt, Worms, Praha, Poznaň, Krakov, Lublin, Lemberg, Brest)
- severní Itálie (Benátky, Mantova, Cremona atd.)
- Osmanská říše (Konstantinopol, Salonika, Adrianopol, omezeně Jeruzalém, specifický případ Safedu)

Od poloviny 16. století se začíná objevovat nový fenomén – někteří z nuceně pokřtěných španělských Židů se začínají otevřeně vracet k judaismu. Nejprve (kolem poloviny 16. století) je jejich cílem Osmanská říše (multietnická a multikulturní). Od 90. let 16. století se ale tzv. *marranos* přesouvají z Portugalska také do Španělska (nejprve jako krypto-Židé), Nizozemí (Amsterdam), Francie, Itálie (Livorno) a do Hamburku (Jonathan Israel, s. 48).

Jonathan Israel ukazuje, že od sklonku 16. století jsou Židé přijímáni v nově se rozvíjejících městských centrech, typicky vrchnostenských, i když nejenom. Motivací je zde ekonomický profit.

Dvě další okolnosti motivovaly demografické posuny od počátku 17. století. Na jedné straně rostoucí exploatace Nového světa a z Indie – cukr, diamanty, barviva jako indigo, stříbro (Jonathan Israel, s. 75). Na straně druhé Třicetiletá válka a další válečné konflikty.

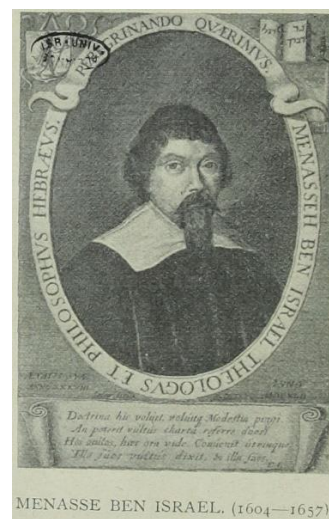
Židé se aktivně zapojují do řady obchodních transakcí, často na nejvyšší úrovni, což dříve bylo spíše netypické. Hof-Juden nebo Hoffaktoren, Jakob Baševi, Samuel Oppenheimer (1630–1703), Reuben Elias Gomperz (1655-1705), Samson Wertheimer (1658-1728) – ale také ve Francii a jinde mimo Střední Evropu.

Uprostřed 17. století dochází k události, která byla dlouho pro židovskou historiografii kamenem úrazu – Chmelnického masakry a následné válečné turbulence (1648–55). Uvidíme (přednáška 9), že navzdory starším interpretacím tyto tragické útoky neměly na židovské osídlení ve východní Evropě tak devastující účinek, jak se myslelo (ačkoli zanechaly velmi bolestnou stopu v kolektivní paměti). Brzy dochází k obnovení mnohých obcí a začíná dlouhé období demografického růstu, který zajišťuje nejen expanzi do dalších míst východní Evropy, ale také do západní Evropy (Jonathan Israel 125).

V tomto okamžiku dochází k obratu obecného demografického trendu: zatímco dosud vedla hlavní trajektorie ze západu na východ, od 1. pol. 17. století je významná trajektorie opačná, z východu na západ (s prodloužením do obou Amerik, i se střetem „západních“ Židů; viz pozdější termín Ostjuden). Přesto právě východní Evropa bude místem, kde od 18. století dojde k masivnímu demografickému nárůstu počtu Židů, spojeného s pauperizací (viz přednáška 9 a 12).

Přítomnost Židů v zemích jako Nizozemí (viz přednáška 11), jež měly přímé obchodní vazby na zámořské kolonie, a zapojení Židů do těchto obchodních aktivit, se odrazilo i ve vzniku nových židovských obcí mimo Evropu. Zmínit lze například Karibik – Curaçao nebo Surinam, i menší obce (Barbados, Jamaika, Martinique, Tobago). [Joachim Gans v Americe 1584 jako první Žid; dále jednotlivci, organizovaná přítomnost od cca 20. let 18. století.]

Roku 1655 započala příjezdem Menašeho ben Israele do Londýna a jeho publikací spisku *Humble Address* směřovaného Oliveru Cromwellovi debata o znovupřijetí Židů do Anglie.

Obecné poznámky:

- Předně je třeba upozornit, že židovská demografie se vyznačuje do závěru 17. století vysokou fluiditou, danou dvěma faktory: politickou nestabilitou (vnější faktor), obecně nízkými počty, umožňujícími rychlou mobilitu (vnitřní faktor).
- V období před rokem 1700 lze obec nad 1000 označit jako velkou, obce s 2000 považují historici za centrální. Židovská Praha měla mezi 16. a 18. stoletím střídavě mezi 6 až 9 tisíci obyvateli, což z ní činilo největší židovské sídliště na světě. Frankfurt n. M. měl v

roce 1700 okolo 2000, Amsterdam, který chápeme jako židovskou metropoli, měl v roce 1650 kol. 3000 a kolem roku 1700 6200 Židů, čímž se vyrovnal Praze.

- Během 2. pol. 17. století dochází k novému trendu – vzniku významných obcí v přístavních městech. Zmínit je třeba zejména Livorno (1250 v roce 1645, 2500 v 90. letech 17. století). Důležité je ale zmínit i jistý úpadek židovské obce v Benátkách, patrný již od přelomu 16. a 17. století v intelektuálním životě (i tak měly Benátky v roce 1700 asi 3000 Židů). Tím spíše v 17.–18. století vyniká pro historické procesy linie západovýchodní, zatímco pro 16. století je klíčová diagonální linie Krakov – Praha – Benátky – Safed.
- Na významu postupně získává souobcí Hamburg – Altona – Wandsbeck. Nejspíše nejpozději kol. roku 1700 se stává druhou nejpočetnější obcí v německy mluvících zemích (Aškenázové a Sefardi dohromady) – po Praze.
- Demografické trendy židovské menšiny je zajímavé studovat v kontextu obecných historických posunů – 16. století je považováno za období relativní prosperity, 17. století je obdobím krizí, a to zejména ve Španělsku¹ a Itálii,² Třicetiletá válka destabilizuje Střední Evropu. Naopak Nizozemí a Anglie přebírají iniciativu. Carlo M. Cipolla: „Pokud by Evropan, žijící v době Leonarda da Vinci, předvídal budoucí industriální revoluci, umístil by ji do Itálie. Na konci 17. století bylo zřejmé, že k jakémukoli dalšímu ekonomickému rozvoji dojde v zemích okolo Severního moře.“ (*The Fontana Economic History of Europe*, 13)
- Po roce 1650 dochází k postupně akcelerujícímu demografickému růstu ve východní Evropě (na východ od Lublinu). Sčítání, provedené mezi lety 1764–65 v Polsko-litevském soustátí, udává 749.968 Židů, z nichž pouze asi 1/3 žila v Polsku jako takovém. Ukrajina bez běloruských částí dává 45% celku (Jonathan Israel, s. 137).
- Zcela klíčovým prvkem pro vznik východoevropských Židů je již od 2. pol. 17. století existence sídel, kde Židé mají masivní většinu – v Berdičevu bylo roku 1765 z 1541 obyvatel 1220 Židů.

¹ Habsburské Španělsko válčí s Francií; ekonomická stagnace; ztráta Portugalska; smrtí Karla II. v roce 1700 končí větev Habsburků a začíná válka o španělské dědictví.

² Úpadek vlivem zámořských objevů, z nichž Itálie neprofituje, vznikající koloniální mocnosti Itálii zastiňují. Španělskem vlastněná území jsou daňově exploatována během Třicetileté války. Dva mory – 1630 a 1656 decimují populaci a ekonomiku.